

“สองเขา หนึ่งเล เสเริน”: การจัดการทรัพยากรประมงร่วม ในชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

เชษฐา มุหะหมัด^๑ เก็ดตวา บุญปรากร^๒ ชลลดา แสงมณี ศิริสาธิตกิจ^๓

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงร่วมในชุมชนหัวเขา บริเวณทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่หัวเขาแดงและหัวเขาเขียวอันประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านหัวเขา บ้านบ่อหลา บ้านใหม่ และบ้านชายหิน ซึ่งตั้งอยู่ริมทะเลสาบสงขลา ในจังหวัดสงขลา การรวบรวมข้อมูลภาคสนามใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 19 คน การสนทนากลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2504 - 2550 ชุมชนหัวเขามีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตผ่านกลไกตลาด โดยรัฐมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรประมงเพียงฝ่ายเดียว แต่มีปัญหาการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง ส่งผลให้ทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าชายเลนเสื่อมโทรม อันส่งผลต่อภาวะความขาดแคลนทรัพยากร จนกระทั่งเกิดการรวมตัวของชุมชน โดยในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2561 แกนนำชุมชนเล็งเห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงร่วมอย่างยั่งยืน จึงมีการพัฒนากลไกการจัดการร่วมและมีการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือเพื่อการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม (Co-Management) โดยการนำรูปแบบ “สองเขา หนึ่งเล เสเริน” มานำร่องในการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างภาคีต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนและระบบทรัพยากรประมงในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา อีกทั้งยังสามารถนำไปเป็นกรณีศึกษาสำหรับปรับใช้พื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายคลึงกันได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: การจัดการร่วม ทรัพยากรประมง ทะเลสาบสงขลา

^๑ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาการพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

E-mail: thongho.nsk@hotmail.com

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ E-mail: Kettawa@hotmail.com

^๓ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ E-mail: schonlada2516@hotmail.com

วันที่รับบทความ: 27 พฤศจิกายน 2561 วันที่แก้ไขบทความ: 30 พฤษภาคม 2562 และวันตอบรับบทความ: 5 มิถุนายน 2562

Research

“Song Khao, NuengLae, SaeRern”: The Fishery Resource Co-Management in HuaKhao Community, HuaKhao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province

Chettha Muhamad^a Kettawa Boonprakarn^b Chonlada Sangmanee Sirisatidkid^c

ABSTRACT

This research aimed to investigate fishery resource co-management in the northern part of Songkhla Lake in Songkhla province, which covers Hua Khao Daeng and Hua Khao Kiew areas. These areas 4 villages: Ban Hua Khao; Ban BorLaah; Ban Mai; and Ban Chai Hin. Field data collection was conducted through an in-depth interview with 19 participants, focus group discussion, participant observation, and workshop.

The finding shows that fishers in the study area had changed the production mode influenced by marketing mechanism and state intervention in which the state is the sole authority in managing fishery resource from 1961 to 2007. The use of destructive types of fishing gear consequently deteriorated fishery resources and mangrove forest. Overfishing led to shortage of fishery resources. From 2014 to 2018, the communities have placed the importance on the sustainable management involving local participation. The co-management concept was adopted and developed. The MOU was signed between concerned parties. “Song Khao, NuengLae, SaeRern” model was formed as a pilot project in fishery resource management to operate in the area in order to ensure the suitability of community context and fishery resource system. The project also serves as a case study for development in other areas of similar contexts.

Keywords: Co-management, Fishery Resource, Songkhla Lake

^a Ph.D (Candidate) in Human and Social Science Program, Faculty of Liberal Art, Prince of Songkla University. E-mail: thongho.nsk@hotmail.com

^b Asst. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Science, Thaksin University. E-mail: Kettawa@hotmail.com

^c Asst. Prof. Dr., Faculty of Humanities and Social Science, Thaksin University. E-mail: schontada2516@hotmail.com

Received: 27 November 2018, Revised: 30 May 2019, Accepted: 5 June 2019.

บทนำ

ปัญหาการช่วงชิงทรัพยากรประมงในปัจจุบันมีสาเหตุมาจากการบังคับใช้สิทธิในเชิงกีดกันเป็นสำคัญ โดยเฉพาะสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของส่วนรวมที่ถูกละเลยความสำคัญโดยรัฐซึ่งเน้นแต่ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐและของเอกชนเท่านั้น ในขณะที่แนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงร่วม (Fishery Co-management) กลับมองว่าสิทธิในการจัดการที่เป็นของรัฐมีนัยยะทางกฎหมายเท่านั้นแต่ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าทรัพยากรประมงจะเปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ได้โดยเสรีไม่มีการกีดกันทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ (Vandergeest, 1997 as cited in Boonprakarn, 2007) หากมีความพยายามอย่างเหมาะสมจะนำไปสู่การจัดการร่วม (Co-management) ซึ่งสามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านการผสมผสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนและรัฐ ทั้งนี้เป็นโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมง (Carlson & Berkes, 2004) โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรร่วมหรือทรัพยากรของส่วนรวม (Common Pool Resource) (Ostrom, 2009) ซึ่งมักจะประสบปัญหาในการบริหารจัดการอยู่เสมอ (Thongyoy et al., 2016) ดังเช่นกรณีของทรัพยากรประมง เป็นต้น (Dolsak & Ostrom, 2003)

ทรัพยากรประมงรอบทะเลสาบสงขลาถือเป็นทรัพยากรส่วนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ของการปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวประมงในการดำรงชีพ (Information Department of Natural Resources and Environmental Management of Songkhla Lake Watershed, 1994) และยังมีความสำคัญในทางสังคมคือ เป็นแหล่งประกอบอาชีพของประชาชนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในบริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลาตลอดมา (Boonprakarn, 2007) โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนหัวเขาและอีก 3 ชุมชนซึ่งมีการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่และการดำรงชีวิตของสมาชิกชุมชนที่ผูกพันกันมาอย่างยาวนาน นับตั้งแต่เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้ (Hydro and Agro Informatics Institute, 2012) จากการลงพื้นที่ภาคสนามเบื้องต้นของผู้วิจัยผู้ประสบการณ์สูงในพื้นที่ได้สะท้อนพลวัตทางนิเวศของทรัพยากรประมงและการจัดการทรัพยากรร่วมว่าเป็นผลจากวิกฤติทรัพยากรประมงที่รุนแรงซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา อันส่งผลต่อการแปรเปลี่ยนพื้นที่ทางวัฒนธรรมรวมถึงความเชื่อและค่านิยมของคนในพื้นที่ ที่สำคัญคือเมื่อตลาดเริ่มเข้ามามีบทบาทในการกำหนดรูปแบบการผลิตของชาวชนบท (Masae et al., 2007) การพยายามสร้างอำนาจในการเข้าถึงพื้นที่รวมถึงทรัพยากรภายใต้สิทธิในการจับจองพื้นที่ทะเลสาบและพื้นที่หน้าบ้านของตัวเองอย่างเข้มข้นด้วยการปักหลักโพงวาง การวางไซตุ้ และไซหนอน ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง ในขณะที่ชาวประมงในทะเลสาบสงขลาที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการทำประมง (Muhamad, 2010) และพื้นที่ในการทำประมงที่รัฐพยายามสร้างความหมายของพื้นที่ในเชิงของการอนุรักษ์อย่างไรก็ตาม ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 เป็นต้นมาชาวประมงชุมชนหัวเขา ชุมชนบ่อหลา ชุมชนบ้านใหม่ และชุมชนชายหินเริ่มรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำดังนั้นในเชิงพื้นที่แล้วชุมชนหัวเขาถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการจัดการทรัพยากรประมงร่วม (Co-management) เพื่อรองรับการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ และการใช้ทรัพยากร

เพื่อการดำรงชีพให้สมดุลกัน แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วทะเลสาบสงขลายังมีเครื่องมือนานาชนิดที่ถูกอ้างสิทธิ์ในการทำกินของชาวประมงเพื่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เครื่องมือที่มีลักษณะทำลายล้างไม่ว่าจะเป็นโพงพาง อวนรุนอวนลาก ไซโง่ หรือไซหนอน ซึ่งมีการใช้เป็นจำนวนมากก่อนหน้านี้ แต่ผลจากการจัดการทรัพยากรร่วมสามารถสร้างความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งได้เป็นอย่างดี (Tanthawanich & Chanjukorn, 2008) กระนั้นก็ตาม กลับไม่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาพัฒนาต่อโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นทางการทั้งในพื้นที่เดิมและการขยายพื้นที่เพื่อยกระดับการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของประเทศไทยโดยรวม (Thongyoy, Boonprakarn, Sithinoon, & Sangkarnjanawanich, 2016)

บทความวิจัยนี้จะกล่าวถึง แนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงชุมชนห้วยเขาภายใต้แนวคิดการจัดการร่วมโดยมีศูนย์กลางที่ชุมชน (Community-centered Co-management) ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่สามารถบูรณาการกับแนวทางการจัดการที่มีอยู่ให้สามารถเพิ่มความรับผิดชอบอำนาจ และบทบาทของชุมชนในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Pomeroy, 2001) อันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรร่วมโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ชุมชน (Boonnak, 2011) ซึ่งเป็นรูปแบบที่ส่งเสริมให้มีการจัดการร่วมกันระหว่างชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ความสำคัญของแนวทางดังกล่าวนี้คือเพื่อเพิ่มบทบาทของชุมชน ภาครัฐ เอกชน รวมถึงองค์กรการพัฒนาเอกชน ในการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ บนเงื่อนไขของการยอมรับในสิทธิของภาคส่วนต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งมีประโยชน์ทำให้ชุมชนสามารถได้เรียนรู้และปรับตัวได้ทันกับแนวโน้มในการพัฒนา อีกทั้งยังสามารถนำไปสู่การจัดการทรัพยากรประมงของชุมชนห้วยเขาอย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงร่วมในชุมชนห้วยเขา ตำบลห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการศึกษาคาดว่าจะสามารถนำไปสู่การสร้างแนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และสามารถสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชนโดยที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง อีกทั้งยังสามารถเป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรประมงร่วม โดยการนำไปปรับใช้กับพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

ชาวประมงชุมชนห้วยเขา หมายถึง ชาวชุมชนห้วยเขา ตำบลห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่รอบทะเลสาบสงขลา โดยใช้เครื่องมือทั้งที่เป็นแบบประจำที่และไม่ประจำที่

การเข้าถึงสิทธิ หมายถึง ความสามารถในการเข้าใช้ประโยชน์จากพื้นที่และแหล่งทรัพยากรประมงของชาวประมงชุมชนหัวเขา

ทรัพยากรประมง หมายถึง บรรดาสัตว์น้ำที่มีอยู่โดยธรรมชาติในทะเลสาบสงขลา และเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งชาวประมงใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ

การจัดการทรัพยากรร่วม หมายถึง แนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงที่สามารถผสมผสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานภาครัฐและชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรได้อย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ

วิธีการศึกษา

พื้นที่ของการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้คือ พื้นที่สองเขาอันได้แก่ หัวเขาแดง ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านหัวเขา ซึ่งเป็นชุมชนชาวประมงขนาดใหญ่และหัวเขาเขียวซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านบ่อหลา บ้านใหม่ และบ้านชายหิน ทั้งหมดตั้งอยู่ริมทะเลสาบสงขลาในอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา การเลือกพื้นที่ใช้วิธีการแบบเจาะจง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความเข้มข้นในการทำประมงสูงและมีรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างภาคีต่าง ๆ ในลักษณะที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นอย่างดี

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงจำนวน 19 คน จาก 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมง 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหัวเขาบ้านบ่อหลา บ้านใหม่ และบ้านชายหิน (4 บ้าน คือ เสเริน ในความหมายของชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา) จำนวน 12 คน เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐ จำนวน 2 คน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา จำนวน 1 คน และตัวแทนภาคเอกชน จำนวน 2 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักดังกล่าวทำงานด้านการจัดการทรัพยากรประมงในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา และเป็นผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาเป็นอย่างดี

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ดำเนินการโดยรวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิซึ่งประกอบด้วยเอกสารข้อมูลชุมชน เอกสารด้านนโยบาย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีการรวบรวมไว้ทั้งในส่วนของหน่วยงานรัฐหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามดำเนินการโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ กับกลุ่มที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาและกระบวนการวิธีในการจัดการที่เกี่ยวข้องเช่น การประชุมระดับชุมชน การประชุมร่วมกับหน่วยงาน กิจกรรมการจัดการทรัพยากรประมงและพื้นที่ทรัพยากรประมงของชุมชน และกิจกรรมการจัดการร่วมในพื้นที่และใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ จำนวน 19 คนนอกจากนี้ยังจัดให้มีการสนทนากลุ่ม

ย่อยจำนวน 4 ครั้งเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดทำฐานข้อมูลพื้นที่การทำงานในการจัดการทรัพยากรประมงทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่ในการศึกษาและจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ จำนวน 1 ครั้ง เพื่อหาแนวทางการพัฒนาการจัดการจัดการร่วมในพื้นที่วิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้ส่วนหนึ่งทำไปพร้อม ๆ กับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ให้ละเอียดอีกครั้งเมื่อได้รวบรวมข้อมูลทั้งหมดเสร็จสิ้น วิธีการวิเคราะห์ที่ใช้คือการทำความเข้าใจกับเนื้อหา การจัดหมวดหมู่ การสังเคราะห์ และการตีความ นอกจากนี้ยังมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือจากแหล่งที่ต่างกันในด้านเวลา สถานที่ และบุคคล โดยการตรวจสอบจากผู้ให้สัมภาษณ์แบบเจาะลึกหลายคนที่สามารถตรวจสอบกันและกันได้และการตรวจสอบซ้ำในการจัดเวทีสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย

1. บริบทพื้นที่ศึกษา

การจัดการทรัพยากรร่วมภายใต้ชื่อ “สองเขา หนึ่งเล เสเริน” มีองค์ประกอบดังนี้คือ “สองเขา” หมายถึงพื้นที่หัวเขาแดงและหัวเขาเขียว โดยที่ชุมชนหัวเขาแดงเป็นชุมชนใหญ่ ครอบคลุมพื้นที่กว้างเรียกรวม ๆ ว่า บ้านหัวเขา ในขณะที่ชุมชนหัวเขาเขียวประกอบด้วยพื้นที่ บ้านใหม่ บ้านบ่อหลา และบ้านชายหิน ทั้งสี่บ้านในสองชุมชนเป็นที่มาของคำว่า “เสเริน” ในภาษาท้องถิ่น ซึ่งแปลว่า “สี่บ้าน” มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพและมีการจัดการทรัพยากรประมงในรูปแบบของการจัดการร่วม (co-management) ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาจังหวัดสงขลา โดยในปัจจุบันชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรประมงร่วมอย่างยั่งยืนในพื้นที่นี้ จึงมีการพัฒนาการจัดการจัดการร่วมและมีการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือเพื่อการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมให้มีความสอดคล้องกับภูมิเวทชุมชนระบบทรัพยากรประมงและความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ดังบริบทของพื้นที่ศึกษาที่จะนำเสนอโดยสังเขปต่อไปนี้

1) ภูมิเวทของชุมชนหัวเขา

ในทางประวัติศาสตร์แล้วชุมชนหัวเขาถือเป็นหัวเมืองหลักในอดีตที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยการปกครองของราชวงศ์สุลต่านสุลัยมาน ชาห์ ซึ่งตรงกับในสมัยอยุธยาของไทยทั้งนี้สามารถเห็นได้จากโบราณวัตถุและหลักฐานต่างๆ (Pitakkumpol, 2015) ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสงขลาที่ 1 ของราชวงศ์สุลต่านสุลัยมาน จึงเป็นการเปิดโอกาสให้เมืองสงขลาในระยะนี้เจริญถึงจุดสูงสุดถึงขั้นมีการผลิตเงินตราขึ้นใช้เอง โดยมีคำว่า “สงขลา” บนเหรียญเขียนเป็นภาษายาวีสองคำ อ่านว่า “นะครี-ซิงโกรา” แปลว่า “นครสงขลา” และมีภาษาจีนอีกห้าคำ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในช่วงเวลาที่เจ้าเมืองแขกปกครองสงขลาอยู่เกือบ 40 ปี ทำให้สามารถคาดการณ์ถึงสภาพทางเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองของเมืองสงขลาในขณะนั้นได้ (Pitakkumpol, 2015)

หากดูร่องรอยทางประวัติศาสตร์เมืองสงขลาในอดีตที่เจริญรุ่งเรืองจะพบว่าได้มีการผนวกชุมชนหัวเขาให้เป็นส่วนหนึ่งของภาคประวัติศาสตร์ดังกล่าวข้างต้น ในปัจจุบันสามารถเดินทางไปยังชุมชนหัวเขาโดยใช้เส้นทางเดียวกับทางไปชุมชนบ่อหลา ชุมชนบ้านใหม่ และชุมชนชายหินเมื่อลงจากสะพานเปรมติณสูลานนท์ถ้าจะไปชุมชนบ่อหลา บ้านใหม่ และชายหินจะต้องเลี้ยวซ้าย แต่ถ้าจะไปบ้านหัวเขาจะต้องเลี้ยวขวา ในบริเวณชุมชนหัวเขาจะพบว่า ที่ตั้งกลุ่มบ้านเป็นที่ราบสูงเลียบบทะเลสาบ มีการสร้างบ้านเรือนบนเนินเขาอย่างหนาแน่นเป็นบางส่วนซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “หน้าเขา” ซึ่งในสมัยก่อนเรียกสถานที่นี้ว่า “เมืองสิงขร” เป็นเมืองเก่าและเนินเขาเหล่านี้เมื่อมองระยะห่างจากที่อื่นจะเห็นดินสีแดง จึงมักจะเรียกภูเขาบริเวณนี้ว่า “หัวเขาแดง” ซึ่งในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตำบล “หัวเขา” อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาเนื่องจากอาณาเขตทั้ง 3 ด้านคือทิศใต้ ตะวันออกและตะวันตกโอบล้อม “หัวเขาแดง” ไว้คือทะเลสาบสงขลาและอ่าวไทย ความสมบูรณ์ของสองทะเลนี้จึงเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาวหัวเขาแดงไว้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ในปัจจุบันนี้ชาวชุมชนหัวเขาส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก แม้ว่าบางคนจะผันตัวเองไปทำอาชีพค้าขายบ้างก็ตามแต่ก็เป็นการค้าขายผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทำประมงชายฝั่ง เช่น กุ้งแห้ง ปลาแดดเดียว ฯลฯ มีเพียงบางคนซึ่งเป็นส่วนน้อยที่ทำงานเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปและรับราชการ อีกทั้งยังมีความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งคนไทยพุทธ คนไทยมุสลิม และคนไทยเชื้อสายจีน แม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยมุสลิม แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขโดยไม่ขัดแย้งกันในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจนเป็นปัญหาสำคัญ เนื่องจากแต่ละกลุ่มมีความเชี่ยวชาญในการดำรงชีพที่ต่างกัน จึงมีส่วนช่วยเสริมซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่

2) ภูมิเนเวศชุมชนบ้านใหม่ บ้านชายหิน และบ้านบ่อหลา

ชุมชนเขาเขียวคือส่วนหนึ่งของตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนซึ่งเกิดขึ้นก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา มีตำนานเล่าว่าในอดีตชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาเกือบทั้งหมดมักจะนำมาใช้ในครัวเรือน มีเพียงบางส่วนที่บรรทุกเรือไปขายในหมู่บ้านใกล้เคียง คนในหมู่บ้านมีความภาคภูมิใจในฝีมือการปั้นดินเผาของพวกเขาเป็นอย่างมาก คำว่า “สทิงหม้อ” ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งในอดีตมาจากคำว่า “สทิง” แปลว่า “สวย” รวมกับคำว่า “หม้อ” เป็น “สทิงหม้อ” หมายถึงหม้อที่สวยงามนั่นเองแต่ในปัจจุบันหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขตการปกครองทั้ง 9 หมู่บ้านของตำบลสทิงหม้ออาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านคือ การทำประมงตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่ประชาชนส่วนมากนับถือศาสนาอิสลามจึงมีศาสนสถานคือ มัสยิดและโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในหมู่บ้าน

ลักษณะที่ตั้งของบ้านใหม่หมู่ที่ 1 ตำบลสทิงหม้อ ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเลสาบสงขลาตอนล่างเป็นที่ราบด้านทิศตะวันตกของเขาเขียว ประชากรในชุมชนมีความหนาแน่น มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านบ่อหลาอยู่ในหมู่ที่ 2 โดยที่หมู่ที่ 1 มีพื้นที่ครอบคลุมบ้านชายหินด้วย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน รับจ้าง รับซื้อปลา และรับซื้อกุ้งมีการจัดตั้งเขตอนุรักษ์ฟาร์มทะเลและกลุ่มเพาะเลี้ยงปลาในกระชังนอกจากนี้คนในชุมชนบางส่วนยังประกอบอาชีพทำสวนผลไม้โดยเฉพาะสวนมะม่วงเบาซึ่งมี

ชื่อเสียงในปัจจุบัน ประชาชนทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม มีประเพณี วัฒนธรรมตามแบบชนบทธรรมเนียมของชาวมุสลิม ปัจจุบันประชากรมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

2. สองเขา หนึ่งเล เสรี: แนวทางการจัดการทรัพยากรประมงร่วม

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงร่วมใน 4 ชุมชนอันได้แก่ ชุมชนหัวเขา ชุมชนบ่อหลา ชุมชนบ้านใหม่ และชุมชนชายหิน โดยมีกิจกรรมที่สำคัญดำเนินอยู่ในพื้นที่อันได้แก่ กิจกรรมการจัดการฟาร์มทะเลการทำซั้งปลา (ปะการังเทียมแบบพื้นบ้าน) และการจัดการป่าโกงกาง แล้วนำมาสังเคราะห์ผ่านแนวคิดของ Ostrom (1990) ภายใต้โมเดลที่เสนอว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม (common pool resources) ในการอธิบายความพยายามในทรัพยากรเป็นสมบัติสาธารณะของกลุ่มคนหรือชุมชนพบว่า แนวทางการจัดแบบเดิมที่รัฐขึ้นำมีข้อจำกัดบางประการที่จะต้องพิจารณาใหม่ เพื่อให้เกิดการจัดการที่เหมาะสมกับความสามารถในระบบการผลิตหรือการเพิ่มความสามารถในการผลิตของระบบทรัพยากรและพลวัตทางสังคมในพื้นที่โดยที่การจัดการร่วมเป็นแนวทางที่จำเป็นเพื่อให้ทรัพยากรสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน การจัดการร่วม (co-management) จึงเป็นแนวทางหนึ่งทั้งนี้เหมาะที่จะสามารถผสมผสานความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งชุมชน รัฐและเอกชน โดยสามารถเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรประมงถือเป็นทรัพยากรร่วมหรือทรัพยากรของส่วนรวม (common pool resource) ซึ่งมักจะประสบปัญหาในการบริหารจัดการอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางทะเลหรือชายฝั่ง นอกจากนี้แนวคิดการจัดการร่วมยังเป็นแนวทางการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งอำนาจหน้าที่ในการจัดการระหว่างรัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งได้รับการยอมรับและมีความเหมาะสมสำหรับใช้ในการจัดการทรัพยากรที่เป็นสมบัติร่วมของชุมชน (Common Property Resources) โดยอาจใช้ควบคู่กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรที่ใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานของการให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน (community-centered co-management) ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่สามารถบูรณาการกับแนวทางการจัดการที่มีอยู่ให้สามารถเพิ่มความรับผิดชอบอำนาจ และบทบาทของชุมชนในฐานะผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อให้การจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องคำนึงถึงข้อกำหนดและกฎกติกาในการจัดการร่วมที่ร่วมกันออกแบบและดำเนินการระหว่างชุมชนกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งนี้สามารถดูได้จากรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงร่วมในพื้นที่ศึกษา โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินงานร่วมกันอันได้แก่ กิจกรรมการจัดการฟาร์มทะเล การทำซั้งปลา และการจัดการป่าโกงกางซึ่งสะท้อนถึงการเข้าถึงทรัพยากรประมงในมิติอันหลากหลายภายใต้สิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงร่วมดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) จุดเริ่มต้นภาคีเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรประมงร่วมในพื้นที่

บ้านบ่อหลาถือเป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงและสามารถสร้างเครือข่ายต่าง ๆ ในการจัดการเชิงระบบได้เป็นอย่างดี จากบ้านบ่อหลาขยายพื้นที่ไปสู่บ้านใหม่ บ้านชายหิน และบ้านหัวเขาตามลำดับ โดยแต่ละหมู่บ้านทำหน้าที่รักษาหน้าบ้านภายใต้ความรับผิดชอบของตนเองซึ่งมีพื้นที่รวมกันกว่า 400 ไร่ แต่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์

ความสัมพันธ์เชิงสังคม และยุทธวิธีการดำรงชีพ ดังการสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายหนึ่งที่ว่า “...เป็นรูปแบบการทำประมงที่เปลี่ยนไป จากอดีตที่ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์มาถึงปัจจุบันที่เสื่อมโทรมจนถือได้ว่าอาจจะเข้าใกล้ขั้นวิกฤต โดยเฉพาะหากไม่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟู...” คำกล่าวดังกล่าวสะท้อนถึงสภาพทรัพยากร และการดำเนินงานภายใต้การมีส่วนร่วม ที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการขับเคลื่อนของคนที่มีอุดมการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงถือเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่สามารถขยายพื้นที่จากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่งรอบทะเลสาบสงขลา โดยเริ่มจากหน้าบ้านของตนเองด้วยการช่วยกันช่วยกันดูแลพื้นที่การประมงบริเวณชายฝั่งของหมู่บ้านไม่ให้มีเรือเข้ามาทำประมงในเขตการอนุรักษ์ที่กำหนดไว้ระยะห่างจากฝั่ง 300 เมตร หากมีการล่อลวงล่าเขตที่กำหนดไว้นี้ ทางกลุ่มจะทำการขับไล่เรือดังกล่าวออกไปหลังจากนั้นได้มีการริเริ่มจัดตั้งเขตฟาร์มทะเลโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมประมง รวมทั้งมีการดำเนินการฟื้นฟูทรัพยากรประมงด้วยการปล่อยพันธุ์กุ้งและปลาบริเวณดังกล่าวผ่านการช่วยเหลือของศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พร้อมกับสนับสนุนข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล โดยมีการจัดกิจกรรมให้ความรู้เรื่องหญ้าทะเลและป่าโกงกาง รวมทั้งมีการปลูกหญ้าทะเลร่วมกับชาวบ้านเพื่อเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำนอกจากนี้ ในการดำเนินการดังกล่าวยังมีภาคีการพัฒนาหลายองค์กรเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนส่งเสริม (Information Department of Natural Resources and Environmental Management of Songkhla Lake Watershed, 1994)

2) ฟาร์มทะเลกับการจัดการทรัพยากรร่วม

ฟาร์มทะเลในเขตพื้นที่ทั้ง 4 หมู่บ้านถือเป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ อย่างบูรณาการ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ การสร้างแหล่งที่อยู่อาศัยของปลา การสร้างระบบนิเวศที่ส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารและสร้างเศรษฐกิจชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือที่กระตุ้นให้ชาวประมงรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงในพื้นที่ใช้ประโยชน์ของพวกเขา โดยมีกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญคือ ประชาชนมีจิตสำนึกในแต่ละหมู่บ้าน ในการอนุรักษ์พื้นที่ชายฝั่งทะเลรวมทั้ง 4 หมู่บ้านกว่า 400 ไร่ (Information Department of Natural Resources and Environmental Management of Songkhla Lake Watershed, 1994)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมง รวมถึงทรัพยากรอื่น ๆ ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง ของประชาชนในชุมชนที่ศึกษาถือเป็นการเคลื่อนไหวที่สำคัญยิ่ง นับตั้งแต่เริ่มต้นการทำฟาร์มทะเลถึงปัจจุบัน การเคลื่อนไหวภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนและทรัพยากรประมงสามารถเชื่อมโยงไปยังแนวคิด social ecology ของ Ostrom (2009) ว่าด้วยเรื่องของระบบความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงและการไหลเวียนของทรัพยากรประมง โดยนัยนี้ การประมงในบริเวณนี้จึงมีความเกี่ยวข้องทั้งในแง่ภูมิทางเศรษฐกิจสังคม และทรัพยากรประมง และที่สำคัญคือเป็นกิจกรรมส่งผลต่อการดำรงชีพ (livelihoods) ของคนส่วนใหญ่ในบริบทของชุมชนทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีการดำเนินการอย่างพลวัตมาตั้งแต่อดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แนวทางการจัดการที่เหมาะสมจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรต่าง ๆ และความยั่งยืนในการดำรงชีพของ

ชาวประมงและผู้ที่เกี่ยวข้อง อันจะเห็นจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรประมงเริ่มกลับมาอีกครั้ง และชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำได้ดีขึ้นเมื่อระบบนิเวศได้รับการฟื้นฟูบนพื้นฐานของความเข้าใจและพร้อมใจในการร่วมมือกันจัดการของชาวบ้าน เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงระบบความสัมพันธ์ที่สอดคล้องไปในทางเดียวกันกัน ดังนั้นการมีรูปแบบการจัดการโดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบและเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของชุมชน เนื่องจากเล็งเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรในพื้นที่หน้าบ้านมีการดูแลพื้นที่และทรัพยากรชายฝั่งไม่ให้เรือประมงที่ผิดกฎหมายเข้ามาในหมู่บ้านและทำลายล้างทรัพยากรหน้าบ้านซึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์ตามด้วยการกำหนดข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นกฎและกติกาที่ชุมชนร่วมออกแบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนบ้านใหม่ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นแกนนำหลักในการจัดการทรัพยากรก่อนที่จะขยายไปยังชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ผลดังกล่าวนี้นำมาซึ่งการจัดตั้งเขตฟาร์มทะเลที่ตั้งอยู่ระหว่าง 4 ชุมชน หลังจากที่ประสบกับภาวะวิกฤตที่ผ่านมา โดยได้รับการสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ เช่น หน่วยงานรัฐที่อยู่ภายใต้กรมประมง โดยเฉพาะศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตอนกลางสงขลา และภาคเอกชน คือ ปตท. สผ. ที่เข้ามาส่งเสริมกิจกรรมดังกล่าวอย่างจริงจัง นำมาซึ่งการฟื้นฟูทรัพยากรที่เกิดผลเป็นที่ประจักษ์นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่น ๆ เช่น ศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรประมงชายฝั่งกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งเป็นต้น ก็ได้เข้ามาสนับสนุนข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ในการฟื้นฟูทรัพยากรประมง โดยมีกิจกรรมให้ความรู้เรื่องหญ้าทะเลและป่าโกงกางเพื่อเป็นการเพิ่มแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ รวมไปถึงการมีกิจกรรมการปลูกหญ้าทะเล โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในขณะเดียวกันยังมีหน่วยงานภาคีการพัฒนาหลายองค์กรอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนให้ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยกันจัดรูปแบบการฟื้นฟูทรัพยากร ผ่านกิจกรรมหลากหลายรูปแบบอันเป็นการกระตุ้นและเสริมสร้างการเรียนรู้พัฒนาความคิด และประสานความเข้าใจในการดูแลทรัพยากรประมงอย่างต่อเนื่อง

ผู้ให้ข้อมูลหลักรายหนึ่งซึ่งเป็นชาวบ้านในพื้นที่ได้สะท้อนถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อวิกฤติทรัพยากร “ปัญหาที่สำคัญของคนบ้านเราคือ การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม การปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมที่ส่งผลทำให้สัตว์น้ำเหล่านี้ตายในที่สุดในขณะที่เดียวกันยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ของสัตว์น้ำและคนสิ่งที่สำคัญกว่านั้นคือส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น การผนวกรวมกับทุนจนก่อเกิดวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมาคือ เมื่อใครยาว สาวได้สาวเอา”(Bung Chem, 2018, 20 October) สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ส่งผลให้เกิดการเก็บเกี่ยวทรัพยากรอย่างไม่ระมัดระวังซึ่งในทางวิชาการใช้คำว่า “การตัดวงจรทรัพยากรแบบล้นเกิน” ในขณะเดียวกันก็ทำให้ชาวประมงเปลี่ยนทัศนคติที่มาควบคู่กับแนวคิดความทันสมัยและหันมาใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพสูงเพิ่มขึ้น โดยหวังว่าจะได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นโดยที่เครื่องมือประมงบางชนิดเป็นเครื่องมือประจำที่ (Stationary Fishing Gear) ซึ่งเป็นตัวกีดกันและขัดขวางการสัญจรไปมาในขณะเดียวกัน การพัฒนาของรัฐที่เน้นการจัดการพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งการถมสิ่งปฏิกูลลงชายทะเลอันเป็นผลจากการขยายตัวของความเป็นเมืองกลายเป็นปัญหาที่สำคัญ ดังนั้นการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างชุมชน รัฐ และเอกชน รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นทางออกที่สำคัญที่สุด

เมื่อมีการกำหนดเขตอนุรักษ์โดยมีการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรประมงร่วมด้วย ที่เรียกว่า การทำฟาร์มทะเล ถือเป็นความพยายามที่ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงวิธีการจัดการทรัพยากรประมงที่ควรจะเป็นโดยให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงร่วม ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทช่วยเหลือทางวิชาการผ่านการสร้างเวทีทำความเข้าใจและการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงอย่างเป็นระบบ จากการสะท้อนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่า ในปี พ.ศ. 2540 ได้มีความพยายามในการฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างเป็นระบบและหลายรูปแบบเพื่อให้ทรัพยากรกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนให้การตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากร ทั้งนี้กิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกจัดขึ้นนี้มีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ อาทิเช่น การรักษาพันธุ์สัตว์น้ำที่หายากและที่สำคัญที่สุดคือการประกาศเอาจริงเอาจังกับการทำประมงผิดกฎหมายและมีลักษณะทำลายล้างในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาและพื้นที่ทั้ง 4 ชุมชน

กล่าวโดยสรุปจากการลงพื้นที่ดังกล่าวทำให้เห็นว่า การจัดการทรัพยากรประมงร่วมรูปแบบการจัดการฟาร์มทะเลมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ถึงแม้จะมีเงื่อนไขบางประการที่ไม่สามารถทำให้ชาวประมงทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมได้เต็มที่แต่ช่วยดึงให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการฟาร์มทะเลเป็นส่วนเสริมที่สำคัญต่อความสำเร็จของการจัดการอันริเริ่มจากการรวมกลุ่มของชาวบ้านอีกทั้งยังช่วยในการสร้างความเข้มแข็งของชาวบ้านผ่านการกำหนดกติการ่วมและกลไกต่าง ๆ ในการดำเนินการดังนั้น การจัดการฟาร์มทะเลโดยชุมชน มีส่วนช่วยสร้างที่พักพิงให้กับปลา ด้วยการกำหนดเขตอนุรักษ์โดยมีกติกาชุมชนในการใช้ทรัพยากรอย่างชัดเจน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของคนในพื้นที่ ช่วยทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนและทรัพยากรประมงอย่างเหมาะสมเป็นที่รู้จักขึ้นและมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่เสริมกันตามมา เช่น การทำซังปลาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรประมงในพื้นที่นี้เช่นกัน

3) “ซังปลา”: บ้านแห่งการพักพิงของสัตว์น้ำกับการจัดการทรัพยากรร่วมใน สองเขา หนึ่งเล เสเริน

“ซังปลา” หรือ “บ้านพักปลา” เป็นปะการังเทียมแบบพื้นบ้านที่นำเอากิ่งไม้และใบไม้หลากหลายชนิดจำนวน รวมทั้งใบพืชตระกูลปาล์ม เช่น ใบมะพร้าว มาปักและสุมเป็นกองในแหล่งน้ำเพื่อเป็นที่พักและหลบซ่อนของสัตว์น้ำ โดยเฉพาะปลา ซึ่งทั้ง 4 ชุมชน ได้ร่วมกันรื้อฟื้นทำขึ้นมาเพื่อมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรประมงอย่างเป็นระบบ ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งของฟาร์มทะเลที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้กรมประมง นำโดยสถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชนในการจัดการพื้นที่โดยมีเป้าหมายเพื่อช่วยเยียวยาและฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา และต่อลมหายใจให้กับผู้ที่อาศัยอยู่กับทะเล จากการลงพื้นที่ในบ้านใหม่ หมู่ที่ 1 พบว่าการทำซังปลามีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำฟาร์มทะเลซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการภายใต้ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรประมง (ศูนย์ที่จัดตั้งโดยชุมชน) ที่เกิดจากการปรึกษาหารือมีส่วนร่วมของคนในหมู่ที่ 2 ในช่วงแรกแล้วขยายพื้นที่ไปยังหมู่ที่ 1 และแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งให้กับชุมชนชายหิน

และชุมชนหัวเขาในเวลาต่อมา ลักษณะของการทำบ้านพักปลาของแต่ละชุมชนจะมีที่มาเหมือนกันคือ เริ่มต้นจากปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรประมง เนื่องจากทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง คนในชุมชนจึงมีการพูดคุยกันแล้วเกิดพัฒนาเป็นแนวคิดในการอนุรักษ์ในรูปแบบของการทำซั้งปลา ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมขึ้นมาในชุมชน

การทำซั้งปลาถือเป็นการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำและเป็นวิธีการอนุรักษ์ลักษณะหนึ่งที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต การวางซั้งทำโดยกรใช้ไม้และใบไม้ที่ทำได้ในท้องถิ่นมากองไว้ในแหล่งน้ำในจุดที่เหมาะสม เป็นเสมือนการทำปะการังเทียมให้ปลาใช้หลบซ่อนและวางไข่ รวมทั้งช่วยอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน การรวมตัวกันเพื่อที่จะทำซั้งหรือบ้านปลาในพื้นที่ชุมชนบ้านใหม่หมู่ที่ 1 และชุมชนบ้านบ่อหลาหมู่ที่ 2 และชุมชนชายหินเป็นการใช้พื้นที่หน้าบ้านที่ต้องร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง โดยเฉพาะสัตว์น้ำที่นับวันจะเหลือน้อยลง ด้วยความร่วมมือกับหลาย ๆ ฝ่าย การทำซั้งปลาทำกันหลายรูปแบบทั้งที่เป็นทุ่นลอยน้ำ บางแห่งใช้แหเก่า อวนเก่าผูกกับไม้ไผ่แล้วทิ้งลงทะเล โดยมีส่วนประกอบหลัก ๆ ที่ขาดไม่ได้มีคือ ไม้ไผ่ เชือก ถุงทราย แท่งปูนและทางมะพร้าว ส่วนประกอบอื่นขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้นว่าจะเลือกใช้สิ่งใดแต่สำหรับชาวประมงบ้านใหม่ ชาวประมงบ่อหลาและชาวประมงชายหินนิยมใช้กิ่งไม้เป็นส่วนประกอบสำคัญเนื่องจากหาได้ง่ายในท้องถิ่น

กล่าวโดยสรุป การจัดการทรัพยากรประมงโดยการตั้งเป็นเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำในรูปแบบของฟาร์มทะเลสามารถสร้างขึ้นมาได้ง่ายแต่ถ้าจะให้ได้ผลดีต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนและส่งเสริม นอกเหนือจากการร่วมมือของคนทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการจัดการชายฝั่งมาแล้วหลายรูปแบบเช่นการปลูกป่าชายเลนการกักกันพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์ ฯลฯ แสดงความเป็นเจ้าของทรัพยากรประมงร่วมกันของหลายฝ่ายในทะเลสาบสงขลา ถึงแม้จะเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่มีการซ้อนทับกันระหว่างกรรมสิทธิ์ของรัฐและปัจเจกชนในบางส่วนก็ตาม แต่ก็ยังเป็นการดีที่จะช่วยให้ทรัพยากรประมงฟื้นคืนสภาพได้อีกครั้งหนึ่งท่ามกลางภาวะวิกฤต

4) ป่าโกงกางกับการจัดการทรัพยากรร่วมใน สองเขา หนึ่งเล เสดริน

การปลูกป่าชายเลนเพื่อเพิ่มแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งอนุบาลให้กับสัตว์น้ำในชุมชนหัวเขา ชุมชนบ่อหลา ชุมชนบ้านใหม่ และชุมชนชายหิน ถือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งได้มีการปลูกมาบ้างแล้วก่อนหน้านี้ในชุมชนหัวเขาต่อมาคนในชุมชนได้ร่วมกันคิดวิธีการปลูกต้นโกงกางในท่อซีเมนต์เนื่องจากพื้นที่เดิมไม่เคยมีต้นโกงกางมาก่อนแต่ชุมชนต้องการสร้างความสมบูรณ์ให้กับเขตอนุรักษ์เพื่อเพิ่มแหล่งอาศัยให้กับสัตว์น้ำหรือทรัพยากรประมงจึงถือได้ว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นการค้นหาวิธีการปลูกป่าโกงกางแบบใหม่เพื่อให้ต้นโกงกางสามารถเจริญเติบโตได้ในพื้นที่ที่มีข้อจำกัดทางธรรมชาติ บางประการคือการใช้ท่อซีเมนต์กลมขนาดทั่วไปที่มีขายตามท้องตลาดนำมาเรียงกันเป็นแถวแล้วเอาดินเลนจากพื้นที่รอบๆ ใส่ในท่อลงไปให้เต็มนำต้นโกงกางจำนวน 5 ต้น ปลูกลงในแต่ละท่อนับเป็นวิธีการที่คนในชุมชนบ่อหลา ชุมชนบ้านใหม่และชุมชนชายหินคิดขึ้นจากการสังเกตความสัมพันธ์ในระบบนิเวศที่จะต้องมิดินเลนมากพอ ผลปรากฏว่าวิธีนี้ประสบความสำเร็จ โดยต้นโกงกางที่สามารถเพาะปลูกในพื้นที่มี 2 ชนิด คือ ต้นโกงกางใบเล็กและต้นโกงกางใบใหญ่ (Bung Sob, 2018, 20 October) ความสำเร็จนี้

นำมาซึ่งความภูมิใจแก่คนในชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะขยายพื้นที่ปลูกอีก ดังคำอธิบายของแกนนำชุมชนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังต่อไปนี้

“...บ้านเราเราสร้างป่าโกงกางขึ้นมาเอง เพราะระบบนิเวศบ้านเราไม่ได้เอื้อให้ป่าโกงกางมันเติบโตได้เหมือนกับชุมชนหัวเขาดินบ้านเราแตกต่างจากชุมชนหัวเขา เพราะฉะนั้นเราก็ต้องมาทดลองในการทำการปลูกในพื้นที่ของเรา เรามีแปลงสาธิตหรือแปลงทดลองในการปลูกต้นโกงกางของเรา 2 แปลงซึ่งติดกับศูนย์อนุรักษ์ตอนนี้อยู่ว่าได้ผลมากเพราะต้นโกงกางสามารถเจริญงอกงามได้และเราจะขยายพื้นที่ไปเรื่อย ๆ รอบทะเลหรือรอบเขตอนุรักษ์ของเรา ตอนนี้อยู่เรามีโครงการจะปลูกต้นโกงกางและร่วมกับชุมชนชายฝั่งมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนในอุปกรณ์ต่าง ๆ และชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดซื้อและจัดหาท่อซีเมนต์ขนาดใหญ่ที่เขาไม่ใช้แล้วและรับบริจาคเข้ามา ตอนนี้อยู่ถ้าเราขับเรือออกไปชายทะเลหรือเรานั่งอยู่ที่ศูนย์เราจะเห็นที่ในซั้งปลา เราพยายามปลูกป่าชายเลนในซั้งปลาทุกซั้ง ๆ ละประมาณ 2-3 ต้น และเราจะทดลองและลองผิดลองถูกไปเรื่อย ๆ และเราคิดว่าต้นโกงกางสามารถที่จะขยายพันธุ์ได้ แต่เราต้องดูแลบ่อย ๆ ขยันเดินดินเลนเข้าไป และยังมีที่ปรึกษาที่มีประสบการณ์อย่างเช่น ชาวบ้านหัวเขาก็มาช่วยเราในการดูแลในการเพาะปลูก,,,เขาชำนาญในเรื่องป่าโกงกาง...”(Bung Sob, 2018, 20 October)

คนในชุมชนหัวเขามีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าโกงกางมาก่อนผ่านการดำเนินโครงการพัฒนาป่าชายเลนของชุมชนตำบลหัวเขา ซึ่งเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ ที่ปลูกขึ้นมาเนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ในหลวงรัชกาลที่ 9 ครองราชย์เป็นปีที่ 50 โดยอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) สถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มูลนิธิชัยพัฒนา มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง มูลนิธิโฑทาลและบริษัทปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) หรือ ปตท. สผ. หลงจกปลูกแล้วได้มอบให้ประชาชนในตำบลหัวเขาเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและดูแลป่าโกงกางในปัจจุบันป่าชายเลนบริเวณนี้มีคุณสมบัติ เป็นที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง

กล่าวโดยสรุปผลสำเร็จจากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าโกงกางได้ชักนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมองของคนในชุมชนต่อการจัดการป่าโกงกางและการพัฒนาในพื้นที่ ประเด็นที่สำคัญคือเกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อมาอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโกงกางและเกิดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีลักษณะเป็นกลุ่มเครือข่ายเพิ่มขึ้นสามารถขยายพื้นที่ป่าชายเลน มีการปรับเปลี่ยนมุมมองของคนในชุมชนชายฝั่งต่อการพัฒนาพื้นที่ โดยเฉพาะในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรและมิติความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนจนในปัจจุบันเกิดการขยายพื้นที่อนุรักษ์ป่าชายเลนเป็นพื้นที่กว้างร้อยไร่ ซึ่งในมิติการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาพื้นที่ป่าโกงกางได้กลายเป็นจุดเรียนรู้ที่สำคัญของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนในพื้นที่ทั่วไปทั้งในจังหวัดสงขลาและพื้นที่ใกล้เคียงสนใจเข้ามาทัศนศึกษาและดูงานอันช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจใน

ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับการดำรงชีพของคนในสังคมในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเกื้อกูลกัน เพื่อที่จะรักษาความมั่นคงทางด้านอาหาร และความสมบูรณ์ของทรัพยากร ในขณะที่เดียวกันยังช่วยสร้างเครือข่ายการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ขยายไปยังชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงด้วย

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงร่วมในชุมชนห้วยเขา ตำบลห้วยเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา มีข้อค้นพบที่สำคัญ คือเนื่องจากทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลาถือเป็นทรัพยากรร่วม (common pool resources) การจัดการจึงควรเป็นไปตามแนวทางการจัดการร่วม (co-management) ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเป็นเงื่อนไขที่สำคัญสอดคล้องกับ Pomeroy (2001) ที่ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรร่วมว่าร่วมกับภาคีอื่น ๆ แต่ต้องมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง ข้อค้นพบนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนสามารถสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น ภาครัฐ เอกชน รวมถึงหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีบทบาทแตกต่างกัน แต่เอื้อหรือเสริมต่อกันโดยที่ชุมชนสามารถช่วยพลิกฟื้นสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงได้ในช่วงที่ผ่านมาด้วยแนวทางนี้ทั้งนี้การจัดการร่วม (co-management) ถือเป็นแนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถผสานความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งชุมชน รัฐและเอกชน โดยการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรดังกล่าวอธิบายของ Carlson&Berk (2004) ที่ได้กล่าวถึงทรัพยากรประมงว่าเป็นทรัพยากรร่วมหรือทรัพยากรของส่วนรวม (common pool resource) ซึ่งมักจะประสบปัญหาในการบริหารจัดการอยู่เสมอไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง (Dolsak & Ostrom, 2003) (Pomeroy, 1995) นอกจากนี้ข้อค้นพบในพื้นที่ซึ่งสะท้อนแนวทางการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งสรรอำนาจหน้าที่ระหว่างรัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งได้รับการยอมรับและมีความเหมาะสมสำหรับใช้ในการจัดการทรัพยากรที่เป็นส่วนรวมในชุมชนทั้ง 4 ชุมชนโดยสามารถนำมาใช้ควบคู่กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางบนพื้นฐานของการจัดการร่วม (community-centered co-management) ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่สามารถบูรณาการกับแนวทางการจัดการที่มีอยู่ให้สามารถเพิ่มความรับผิดชอบอำนาจและบทบาทของชุมชนในฐานะผู้มีส่วนร่วมหลักในการจัดการเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น (Pomeroy, 2001)

นอกจากนี้การศึกษานี้ยังพบอีกว่าแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมยังต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ มาสนับสนุนโดยเฉพาะ สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐสังกัดกรมประมง นอกจากนี้ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชนที่สนใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมให้การสนับสนุนด้วยโดยชุมชนมีบทบาทหลักในการจัดการพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วม การดำเนินการในรูปแบบนี้ถือเป็นกลยุทธ์ (tactic) อย่างหนึ่งที่จะช่วยเยียวยาและฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาตอนล่างและต่อลมหายใจให้กับผู้คนที่ดำรงชีพอยู่กับทะเลในการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้อย่างยาวนานยิ่งขึ้นสอดคล้องกับข้อสังเกตของ Chantharachot (1998) ที่ว่า ปัญหาสำคัญในการบริหารและจัดการทรัพยากรประมงของหน่วยงานรัฐ คือมักจะเป็นไปโดยขาดเอกภาพ หลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการตาม

ข้อบัญญัติหรือกฎหมายของหน่วยงานตนเอง แต่การประสานงานระหว่างหน่วยงานมีน้อยและแต่ละฝ่ายก็พยายามรักษาอำนาจของตนเองไว้ให้มากที่สุดจึงส่งผลให้การจัดการไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ไม่มีประสิทธิภาพและต้นทุนสูง โดยข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งมาจากการที่เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐมักจะทำงานภายใต้ภาระหน้าที่ไม่ได้เป็นผู้รับผลประโยชน์โดยตรงจากผลลัพธ์ของการจัดการที่เกิดขึ้น ความทุ่มเทในการทำงานจึงไม่สามารถเทียบเท่ากับชาวประมงเองซึ่งเป็นผู้รับผลโดยตรงได้ ด้วยเหตุนี้การจัดการร่วมจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงโดยคนในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันเป็นอย่างดี ดังนั้นการจัดการในแนวทางที่ให้ชุมชนเป็นผู้มีบทบาทหลักจึงเป็นทางออกในการแก้ปัญหาที่หน่วยงานรัฐไม่สามารถจัดการอย่างมีประสิทธิภาพได้ข้อค้นพบในการวิจัยภาคสนามชี้ให้เห็นว่า ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการออกแบบพื้นที่หน้าบ้านของตนเอง เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยหรือเป็นบ้านของสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ภายใต้กฎ กติกาที่กำหนดร่วมกันของชุมชน ซึ่งถือว่าสำคัญมากที่สุดต่อการนำไปปฏิบัติ แม้จะมีกติกาในระดับอื่น ๆ ที่สูงกว่าระดับชุมชนก็ตามข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Ostrom (2003) ที่ได้แบ่งกฎ กติกาออกเป็น 3 ระดับ คือ กติกาในระดับปฏิบัติการ (operational rules) เป็นกติกาที่ผู้ใช้ทรัพยากรจะต้องปฏิบัติที่สามารถกำหนดเครื่องมือ ช่วงเวลา และปริมาณได้ กติกาสำหรับกำกับทางเลือกร่วมกันโดยดูแลทรัพยากร (collective-choice rules) ในที่นี้หมายถึงผู้มีอำนาจหรือเจ้าหน้าที่ที่ออกนโยบายการบริหารทรัพยากร กติกานี้มีผลทางอ้อมกับกับกติกาในระดับปฏิบัติการ สุดท้ายคือ กติกาในระดับธรรมาภิบาล (constitutional rules) เป็นตัวกำหนดสิทธิ์ของบุคคลในการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถกำหนด ออกแบบ กติกากำกับทางเลือกร่วมและยังมีผลทางอ้อมสิทธิ์ในการเข้าใช้ทรัพยากร (access) เช่น สิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากระบบทรัพยากร (withdrawal) สิทธิ์ในการจัดการ (management) สิทธิ์ที่อนุญาตให้คนในท้องถิ่นสามารถกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ตามสภาพของระบบทรัพยากร สิทธิ์ในการกีดกัน (exclusion) ซึ่งกำหนดว่าใครสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้บ้างและสิทธิ์ในการขายหรือการให้ยืม

ความสำคัญของความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อการกำหนดกติกาดังกล่าวนี้ Timprasert (2011) ซึ่งทำการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิชุมชนในการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นทางทะเล ได้พบว่า ความสำเร็จในการจัดทำมีความเกี่ยวข้องกับความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ อันประกอบด้วย องค์กรชุมชน หน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันทางวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เน้นการทำงานอย่างบูรณาการอันส่งผลให้การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งมีประสิทธิภาพ อีกทั้งสิทธิของชุมชนได้รับการยอมรับและพัฒนามากขึ้น โดยมีข้อเสนอแนะว่า รัฐควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในลักษณะของการจัดการร่วม โดยให้ประชาชนเป็นผู้มีบทบาทหลักซึ่งจะช่วยให้การบังคับใช้มาตรการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรมีประสิทธิภาพมากขึ้นอีกทั้งการให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรจะช่วยให้สามารถนำประสบการณ์จากภูมิปัญญาของชุมชนมาใช้ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างสอดคล้องกันกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของชุมชน

สำหรับข้อค้นพบเชิงพื้นที่ซึ่งมีรูปแบบในการจัดการทรัพยากรบนฐานของการมีส่วนร่วมระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่พบในการศึกษานี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วม โดยเปิดโอกาสให้

ชุมชนเป็นผู้มีส่วนได้เสียหลักในการจัดการร่วมภายใต้กฎและกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมาเพราะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ในขณะที่เดียวกันควรได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชนที่มีความเชี่ยวชาญและมีความสนใจร่วม โดยการทำงานอย่างบูรณาการ อันจะนำไปสู่เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรประมงร่วม (co-management) อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ ในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ในทะเลสาบสงขลา หรือพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน ซึ่งเป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ร่วม รัฐควรส่งเสริมให้คนในชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้างรูปแบบหรือแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมทั้งระหว่างชุมชนและกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ที่มีความสนใจร่วม เพื่อให้เกิดการบูรณาการมิติต่าง ๆ อันจะนำซึ่งความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปคือ ควรศึกษาการจัดการทรัพยากรน้ำในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตอนล่างอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สอดคล้องกับนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาและสร้างความยั่งยืน ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในด้านต่าง ๆ

เอกสารอ้างอิง

- Boonnak, C. (2011). *Concepts of Management of Common-Pool Resources: Based on International Experience and Concepts in Thailand*. Book Series of the Knowledge Survey for Thai Reform. Nonthaburi: Office of the Reconstruction.
- Boonprakarn, K. (2007). *Fishery Resource Access Right of Fishing Communities around Songkhla Lake*. Songkhla: Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkhla University, Hat Yai Campus.
- Chantharachot, K. (1998). *Community-Based Fishery Management*. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Carlsson, L. & Berks, F. (2004). Co-management: concept and methodology implications. *Journal of Environmental Management*, 75(1), 65-76.
- Dolsak, N. & E. Ostrom. (2003). *The challenge of the commons*. In N. Dolšak and E. Ostrom (Eds), *The Commons in the New Millennium* (pp. 3-34). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Elinor, Ostrom. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institution for Collective Action*. New York: Cambridge University Press.

- Elinor, Ostrom. (2009). A General Framework for Analyzing Sustainability of Social-Ecological Systems. *Science* (20, Mar) 325, 419.
- Hydro and Agro Informatics Institute (Public Organization). (2012). *Operation of Data Collection and Analysis: The Project of Data Warehouse System Development in 25 Watersheds and Flood and Drought Modeling*. Bangkok: Asdecon Cooperation Company Limited.
- Information Department of Natural Resources and Environmental Management of Songkhla Lake Watershed. (1994). *Natural Resources Information of Songkhla Lake Watershed. Songkhla: Research and Development Office*, Prince of Songkhla University.
- Masae, A.Sombunsuk, B.Sabaiying, M. &Dueramae, A. (2007). “Modernization and Rural Livelihood Adaptation” in *Southern Thailand English Language Teaching/Cultural Change Conference*, (pp. 76-77). January 29-30, 2007 at The J.B. as cited in Phongpaichit& Baker, 2005; Wyatt, 2003; Industrial and Finance Cooperation of Thailand, 1990).
- Muhamad, C. (2010). *The Strategic Adjustment of Small-Scaled Fisheries Muslim Group in living with Resource Scarcity: Case Study of Seashore Communities in Khu Tao Subdistrict, Hat Yai District, Songkhla Province*. Master’s Thesis in Human and Social Development, Prince of Songkhla University, Hat Yai Campus, Songkhal.
- Pitakkumpol, K. (2015). *100Years of Yalbalrodrauma Mosque*. Songkhla: Huakhao Community.
- Pomeroy, R.S. (2001). *Devolution and fishery co-management*. in Ruth S.Meinzen-Dick, Anna Knox, and Monica Di Gregorio (Eds), *Collective Action, Property Rights and Devolution of Natural Resource Management: Exchange of Knowledge and Implications for Policy* (pp. 108-145). Feldafing: ZentralstellefürErnährung und Landwirtschaft.
- Southern Guff Fisheries Research and Development Center. (2018). *Gill nets and Entangling Nets*. Retrieved July 20th, 2018, From:<http://www.fisheries.go.th/mf-smdec/max/?name=story&file=readstory&id=13>
- Tanthawanich, S. &Chanjukom, P. (2008). *Decentralization Based on The Legislation of the National Government Organization Act, BE 2534 (1991) to Strengthen Local Administrative Sectors*. Songkhla: Southern Guff Fisheries Research and Development Center.

Timprasert, N. (2011). *Process of People's Participation Based on Community Right in Formulating Local Marine Fishery Code of Law: Case Study of Thasala Subdistrict Administrative Organization in Nakhon Si Thammarat Province*. *Research Journal of Area Development*. 4(2): 62-75.

Thongyoy, W., Boonprakarn, K., Sithinoon, O., & Sangkarnjanawanich, P. (2016). *Management Forms of Common-Pool Marine and Coastal Resources in the Young Aquatic Species Preservation Area of Four Villages (Le-Se-Ban Area) in Trang Province*. The 7th Hat Yai National and International Academic Conference on June 23, 2016, Hat Yai University.

Vandergeest, P. (1997). *Rethinking Property. The Common Property Resource Digest* 41: 4-6.

Individual Interviews

Bung Chem. (2018, 20th October) Interviewee from Baan Mai Community, Hua Khao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province.

Bung Sob. (2018, 20th October) Interviewee from Baan Mai Community, Hua Khao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province.

Non, Village Head. (2018, 20th October) Interviewee from Hua Khao Community, Hua Khao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province.

Uncle Kiat. (2018, 20 October) Interviewee from Hua Khao Community, Hua Khao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province.

Yai. (2018, 22 October) Interviewee from Hua Khao Community, Hua Khao Sub-District, Singhanakhon District, Songkhla Province.